

NARODNA KNJIŽEVNOST U NASTAVI SRPSKOG JEZIKA PRE I POSLE REFORME NASTAVNOG PROGRAMA

LJILJANA KOSTIĆ, DALIBORKA PURIĆ

Univerzitet u Kragujevcu, Pedagoški fakultet u Užicu, Užice, Srbija
ljkostic972@gmail.com, daliborka.puric@gmail.com

Imajući u vidu vaspitnoobrazovne mogućnosti narodne književnosti, interesovalo nas je da li je izmena nastavnog programa početne nastave srpskog jezika rezultirala promenama u zastupljenosti ovog vida književnosti kao sadržaja nastave. U širem smislu, autori su sagledavali mogućnosti programske reforme za stvaranje podsticajnog razvojnog okruženja usmerenog na učenika, utemeljenog na već uspostavljenim tradicionalnim kulturnim vrednostima, ali i otvorenog za savremena društvena kretanja u kojima će stasavati nove generacije. U fokusu istraživačkih zadataka bilo je poređenje zastupljenosti narodne književnosti kao obaveznog i izbornog sadržaja nastave, pre i posle programskih reformi. Uzorak istraživanja predstavljao je sadržaj nastavnog programa, reformisanog programa nastave i učenja i četrdeset čitanka. Analiza sadržaja pokazuje delimično izmenjen odnos kreatora reformisanog programa i autora udžbenika prema narodnoj književnosti u funkciji cilja i ishoda nastave srpskog jezika, što implicira usložnjavanje zahteva postavljenih pred učitelja, u smislu afirmisanja pojedinih nastavnih sadržaja u skladu sa njihovim vaspitnoobrazovnim potencijalom.

DOI
[https://doi.org/
10.18690/um.ff.1.2025.15](https://doi.org/10.18690/um.ff.1.2025.15)

ISBN
978-961-286-944-1

Ključne reči:
narodna književnost,
nastavni program,
program nastave i učenja,
čitanka,
mladi školski uzrast

University of Maribor Press

DOI
[https://doi.org/
10.18690/um.ff.1.2025.15](https://doi.org/10.18690/um.ff.1.2025.15)

ISBN
978-961-286-944-1

Keywords:
folk literature,
curriculum,
curriculum of teaching and
learning,
reading book,
younger school age

FOLK LITERATURE IN SERBIAN LANGUAGE TEACHING BEFORE AND AFTER CURRICULUM REFORM

LJILJANA KOSTIĆ, DALIBORKA PURIĆ

University of Kragujevac, Faculty of Education in Užice, Užice, Serbia
ljkostic972@gmail.com, daliborka.puric@gmail.com

Having in mind the educational possibilities of folk literature, we were interested in whether changes in the curriculum of the initial Serbian language teaching resulted in changes in the representation of this type of literature as a teaching content. In a broader sense, authors looked at the possibilities of curriculum reform to create a stimulating environment focused on pupils, based on already established traditional cultural values, but also open to contemporary social trends in which new generations will grow up. The focus of the research tasks was a comparison of the representation of folk literature as a compulsory and optional teaching content, before and after curriculum reform – in the content of curriculums and forty reading books. Content analysis shows a partially changed attitude of the reformed curriculum creators and textbook authors towards folk literature in the function of the goal and outcome of Serbian language teaching.

LJUDSKO SLOVSTVO PRI POUKU SRBSKEGA JEZIKA PRED IN PO REFORMI UČNEGA NAČRTA

LJILJANA KOSTIĆ, DALIBORKA PURIĆ

Univerza v Kragujevcu, Pedagoška fakulteta v Užicu, Užice, Srbija
ljkostic972@gmail.com, daliborka.puric@gmail.com

Prispevek se osredinja na vzgojno-izobraževalne možnosti ljudskega slovstva, pri čemer nas je zanimalo, ali so spremembe v učnem načrtu začetnega pouka srbskega jezika povzročile spremembe v zastopanosti te vrste književnosti kot učne vsebine. V širšem smislu smo preučevali možnosti kurikularne reforme za ustvarjanje spodbudnega okolja, usmerjenega k učencem, ki temelji na že uveljavljenih tradicionalnih kulturnih vrednotah, a je odprto tudi za sodobne družbene trende, v katerih bodo odraščale nove generacije. V ospredju raziskovanja je bila primerjava zastopanosti ljudskega slovstva kot obvezne in izbirne učne vsebine pred in po kurikularni reformi, in sicer so bile primerjane vsebine učnih načrtov in štiridesetih berilih. Vsebinska analiza je pokazala delno spremenjen odnos snovalcev reformiranih učnih načrtov in avtorjev učbenikov do ljudskega slovstva, pri čemer zastavljeni cilji vplivajo na rezultate pouka srbskega jezika. To seveda pomeni za učitelje kompleksnejšo obravnavo posameznih učnih vsebin, ki je usklajena z njihovim vzgojno-izobraževalnim potencialom.

DOI
[https://doi.org/
10.18690/um.ff.1.2025.15](https://doi.org/10.18690/um.ff.1.2025.15)

ISBN
978-961-286-944-1

Ključne besede:

ljudsko slovstvo,
učni načrt,
učne priprave,
berilo,
razredni pouk

Univerzitetna založba
Univerze v Mariboru

1 Uvod

U okviru reforme obrazovanja u Srbiji i izrade *Strategije razvoja obrazovanja i vaspitanja do 2030. godine* (2020), komisija Zavoda za unapređivanje obrazovanja i vaspitanja predložila je i izmene programa nastave predmeta Srpski jezik i književnost u gimnazijama u Srbiji. S tim u vezi odlučila je da iz trećeg razreda isključi izbor iz poezije Desanke Maksimović, a iz četvrtog njenu zbirku *Tražim pomilovanje*, koja nesumnjivo predstavlja pesnički vrhunac ove pesnikinje i jedna je od velikih knjiga poezije na srpskom jeziku. Predstavnici ZUOV-a obrazložili su svoj stav činjenicom da se menjaju čitave pedagoške paradigme, što podrazumeva uvođenje novih programa nastave i učenja orijentisanih prema ishodima, ali i potrebu za modernizacijom programa na svim nivoima školovanja. S tim u vezi, zaključili su da se „vanvremenost Desanke Maksimović ne uklapa u poetičke okvire epohe, te da postoji bojazan da bi i učenici pogrešili u vrednovanju njene poezije, umanjujući njen značaj“.¹ Ovaj stav izazvao je negodovanje među piscima, kritičarima, prosvetnim radnicima, univerzitetskim profesorima i sl., koji su kategorički podržali stav da je Desanka Maksimović neizostavni deo srpskog književnog kanona i da joj je, samim tim, nesumnjivo mesto u nastavnim programima u srpskim gimnazijama.

Čitav događaj aktualizovao je brojna pitanja u vezi sa programima nastave Srpskog jezika i književnosti u školama u Republici Srbiji:

1. Kako napraviti izbor književnih dela primerenih učeniku a poštujući kanon srpske književnosti?
2. Kako odgovoriti na horizonte očekivanja savremenog čitaoca – da li u programe uneti i dela savremene književnosti koja učenici vole da čitaju, bez obzira na estetsku vrednost tih dela?
3. Kako postupiti sa književnim delima koja sadrže za učenike „uznemirujuće“ sadržaje?
4. Šta uraditi sa delima koja podstiču na rodnu neravnopravnost ili kojima se vređa verski ili nacionalni identitet jednog naroda itd.?

---

¹ Desanka Maksimović je najzastupljenija pesnikinja u programima i to će uvek biti, <https://zuov.gov.rs/>

U cilju argumentacije opravdanosti poslednja dva pitanja uglavnom se ukazivalo na dela narodne književnosti, koja, istovremeno, odstupaju od horizonta očekivanja deteta – savremenog čitaoca i to sa više aspekata: jezičkog, stilskog, versifikacionog, tematsko-motivskog, vaspitnog, vrednosnog i dr. Negde u približno istom periodu razvila se polemika u vezi sa opravdanošću/neopravdanošću prisustva narodne bajke *Pepeljuga* u programima za četvrti razred osnovne škole. Polemika je proistekla iz bojazni roditelja da ova bajka nosi uznemirujuće sadržaje i da stoga nije prilagođena učenicima ovoga uzrasta.

Mnoštvo pitanja uslovalo je potrebu za analizom nastavnih programa, čije su izmene od početka dvehiljaditih do danas imale brojne implikacije, kako u nastavnoj praksi, tako i u teorijskim promišljanjima. Naš fokus u ovom radu jeste na programima za mlađe razrede osnovne škole i u okviru njih – na sadržajima iz narodne književnosti.

2 Teorijski okvir

Prva značajna systemska promena na samom početku 21. veka bila je motivisana zahtevima za unapređenje kvaliteta obrazovanja, koji se, između ostalog, obezbeđuje i kvalitetnim udžbenicima. Promena legislative, odnosno donošenje *Zakona o osnovama sistema obrazovanja i vaspitanja* (2003) omogućila je nastavnicima korišćenje više udžbenika za isti predmet, odnosno izbor udžbenika. Na taj način, pored državnog izdavača – Zavoda za udžbenike i nastavna sredstva, i privatnim izdavačima je omogućeno da apliciraju kod Ministarstva prosvete za odobranje udžbenika za upotrebu u nastavi. Sledeći korak bio je usvajanje novih nastavnih programa u periodu od 2004. do 2006. godine, u kojima su delimično izmenjeni obavezni programski sadržaji, a kada je u pitanju narodna književnost, uveden je širi izbor primarnih tekstova, kao i sekundarni izvori za njihovo proučavanje.

Poslednja reforma nastavnih programa za osnovnu školu realizovana je u periodu od 2017. do 2019. godine i nije podrazumevala samo delimičnu izmenu obaveznih nastavnih sadržaja. Naime, novi programi nastave i učenja zasnovani su na ishodima, odnosno na konkretizaciji i proverljivosti znanja, kao i sposobnosti koje učenici treba da poseduju na određenom uzrastu. Ishodi proizilaze iz standarda postignuća, predstavljaju jasne i nedvosmislene iskaze očekivanja od učenika i čine zaokruženu, logičnu celinu učenja i poučavanja. Naglašava se integrativni pristup, u kome se sadržaji i postupci nadograđuju, systemski prepliću i prožimaju u jednu logičku i

smislenu celinu, i kao takvi lakše se usvajaju i povezuju. Na taj način fokus se sa sadržaja pomera na učenika, odnosno na rezultat koji učenik postiže, a u cilju „povećanja efikasnosti i osvajanja većeg kvaliteta u obrazovanju” (Mikanović 2014: 84). Izbor književnih tekstova iz narodne književnosti u reformisanim programima nastave i učenja karakterišu „žanrovska raznovrsnost, književnoumetnička reprezentativnost izabranih dela, njihova primerenost uzrastu učenika, postupnost i sistematičnost u uvođenju književnoteorijskih pojmova, korelativnost nastavnih sadržaja sa drugim predmetima i tematsko-motivska i žanrovska srodnost književnih tekstova iz narodne i autorske književnosti” (Stanković Šošo 2020: 243).

3 Metodološki okvir

Istraživački deo ovog rada usmeren je na ispitivanje da li je i u kojoj meri poslednja izmena nastavnog programa za mlađe razrede osnovne škole rezultirala promenama u zastupljenosti narodne književnosti kao sadržaja nastave. Istraživački zadaci odnosili su se na: (1) Poređenje zastupljenosti narodne književnosti kao *programskih* nastavnih sadržaja u svakom od mlađih razreda osnovne škole; (2) Poređenje zastupljenosti narodne književnosti kao *vanprogramskih* nastavnih sadržaja u svakom od mlađih razreda osnovne škole.

U radu je primenjena deskriptivna metoda i tehnika analize sadržaja. Uzorak je predstavljao (1) sadržaj nastavnog programa i reformisanog programa nastave i učenja, kao i (2) sadržaj četrdeset čitanki objavljenih od strane pet izdavača (Bigz školstvo; Eduka; Klett; Kreativni centar i Zavod za udžbenike (i nastavna sredstva)), odobrenih za upotrebu u nastavi srpskog jezika pre i posle programskih izmena.

Sadržaj programskih osnova i udžbenika analiziran je kvalitativno, a od kvantitativnih postupaka primenjene su statističke mere prebrojavanja i relativnog odnosa.

4 Rezultati istraživanja i diskusija

Početak 19. veka čitanke su neretko bile jedina lektira za čitanje ne samo učenika već i značajnog dela društva. U ovom periodu otpočeo je razvoj srpskog nacionalnog školskog sistema, koji se, sudeći prema sadržajima čitanki koje datiraju iz tog doba, odlikovao „potpunim odsustvom nacionalno-vaspitnih tendencija” (Kolaković

2008: 99). S jačanjem nacionalne svesti i s razvojem pedagoške nauke, te konstituisanjem nacionalnog prosvetnog sistema polovinom 19. veka, došlo je do promene obrazovne paradigme, kada je nastava, do tada dosledno moralno-vaspitnog i religioznog karaktera, dobila funkciju jačanja i razvoja nacionalne svesti. S tim u vezi se javila potreba i za novim nastavnim sadržajima. U čitanke su ušli tekstovi narodne književnosti, kao konstituenti nacionalnog vaspitanja i kulturnog i identitetskog nasleđa. Manji broj tekstova, koje su mahom predstavljali kratki govorni oblici, „slepačke pesme”, basne i epske pesme starijih vremena, bio je nedovoljan za sveobuhvatnije nacionalno vaspitanje, što je ukazivalo na potrebu za proširenjem sadržaja iz narodne književnosti u srpskim školama (Kolaković 2008: 101). Početak 20. veka značajno je obogatio srpske čitanke tekstovima narodne književnosti različitih žanrova (kratki govorni oblici, šaljive priče, izvodi iz obrednih lirskih pesama, slepačke, mitološke i „pjesme onako pobožne”, korigovane i redukovane ljubavne pesme, te epske pesme starijih vremena) (Kolaković 2008: 103). Od tog vremena, shodno izmenama pedagoških načela, tekstovi narodne književnosti postali su neodvojiv deo čitanke, kasnije i nastavnih programa, i „živa, delotvorna književna tradicija, izvor poetskih nadahnuća i tema, uzor poetskog jezika” (Kleut 2006: 283).

Uvođenje tekstova narodne književnosti u nastavne programe pratila je dilema u vezi sa tim da li oni uopšte imaju vaspitnu vrednost ili im treba pristupati sa dijahronog stanovišta – u kontekstu izučavanja razvoja jezika i u kontekstu razumevanja istorijskih sadržaja. Tekstovi predviđeni nastavnim programima iz 1926. i 1927. godine² pokazuju da su se u nastavnim programima za osnovnu školu u trećoj deceniji 20. veka „prevashodno nalazili sadržaji iz usmenog stvaralaštva kojima se ostvarivala vaspitnost nastave književnosti i negovala svest učenika o značaju uloge jezika u očuvanju nacionalnog identiteta” (običajne lirske narodne pesme, epske pesme starijih i srednjih vremena, šaljive priče, narodne basne, narodne pripovetke i kratki govorni iskazi) (Stanković Šošo 2020: 236). Uporedo sa ulogom ovih tekstova u jačanju i očuvanju nacionalnog identiteta, njihov doprinos ogledao se i u „vaspitanju učenika u duhu tolerancije i poštovanja različitih nacionalnih, verskih i kulturnih običaja” u zajedničkoj državi Srba, Hrvata i Slovenaca (Stanković Šošo 2020: 236). Korpus dela iz narodne književnosti predviđenih za obradu u školama značajno je obogaćen u programima koji su usvajani u narednim decenijama. Oni su

² Privremeni nastavni program za niže razrede srednjih škola u Kraljevini Srba, Hrvata i Slovenaca, 1926, 8–11.

imali prvenstveno vaspitni karakter, ali su i podsticali učenike na kritičko mišljenje, razvijali pozitivne osobine i izgradnju moralne svesti.

Tekstovi narodne književnosti prvobitno su pronašli svoje mesto u programima starijih razreda osnovne škole, da bi se, kao umetničke tvorevine koje imanju sazajnau, estetsku i vaspitnu vrednost, prvi put javile u programima razredne nastave 1976. godine. Tada je predviđeno da se u prvom razredu obrađuje izbor iz kratkih govornih oblika, u drugom dve lirske pesme, u trećem epska pesma *Marko Kraljević i beg Kostadin*, a u četvrtom epska pesma *Stari Vujadin*. U kasnijim programima ovaj izbor obogaćen je novim tekstovima različitih žanrova narodne književnosti (balade, epske pesme, legendarne priče, odlomci iz narodnih bajki i sl.), shodno postavljenom cilju nastave srpskog jezika: negovanje svesti o značaju uloge jezika u očuvanju nacionalnog identiteta, osposobljenost za tumačenje odabranih književnih tekstova iz srpske i svetske baštine „radi negovanja tradicije i kulture srpskog naroda i razvijanja interkulturalnosti”.³ Narodna književnost u programima za mlađe razrede osnovne škole značajna je, dakle, pre svega, zbog upoznavanja srpskog/maternjeg jezika i kulture, izgrađivanja i jačanja kulturnog i nacionalnog identiteta, podsticanja interkulturalnog dijaloga, ali i razvijanja svesti o književnosti kao sistemu. Odabrana dela narodne književnosti učenicima postavljaju osnovu za razumevanje ne samo „usmene umetničke reči” već i književnosti uopšte (Mrkalj 2008: 28). Nemerljiv je, nadalje, njihov doprinos u formiranju osnove za upoznavanje kasnijih perioda srpske književnosti i onih autora čija su se dela u manjoj ili većoj meri temeljili na poetičkim elementima narodne književnosti (Branko Radičević, Jovan Jovanović Zmaj, Petar Petrović Njegoš, Laza Kostić, Branislav Nušić, Petar Kočić, Bora Stanković, Ivo Andrić, Branko Ćopić, Dušan Radović, Svetlana Velmar Janković i dr.), kao i za upoznavanje i tumačenje dela svetske književnosti (Puškin, Andersen, Oskar Vajld, Sent Egziperi, Tolkin, Dž. K. Rouling itd.).

U programima iz 21. veka narodna književnost značajno je zastupljenija u odnosu na prethodni period. I u nastavnim programima s početka ovoga veka i u novim, reformisanim, od elemenata sadržaja najzastupljeniji su prozni žanrovi (priče, šaljive priče, priče o životinjama, pripovetke, basne, bajke), zatim lirska narodna poezija (šaljive, porodične, običajne pesme, uspavanke), potom kratki govorni oblici

---

³ Pravilnik o programu nastave i učenja za četvrti razred osnovnog obrazovanja i vaspitanja, Službeni glasnik Republike Srbije – Prosvetni glasnik, god. LXVIII, br. 11, 2019, 2.

(zagonetke, poslovice, pitalice, brzalice, razbrajalice) i u najmanjoj meri epska narodna poezija (Tabela 1).

Tabela 1: Poređenje zastupljenosti sadržaja iz narodne književnosti kao programskih nastavnih sadržaja u svakom od mlađih razreda osnovne škole

Razred	Nastavni program 2004–2017.	Program nastave i učenja 2017–2024.
PRVI	Narodna pesma: <i>Slavujak</i>	Narodna pesma: <i>Ja sam čudo video</i>
	Narodna pesma: <i>Božić šapom bata</i>	Narodna priča: <i>Sveti Sava i đaci</i>
	Izbor iz narodne lirike (uspavanke i šaljive pesme)	Narodna basna: <i>Lisica i gavran</i>
	Narodna priča: <i>Golub i pčela</i>	Narodna priča: <i>Deda i repa / Golub i pčela</i>
	Izbor iz narodne epike (šaljive priče, poslovice, zagonetke, brzalice)	Izbor iz narodnih zagonetki
DRUGI	Narodna pesma: <i>Majka Jova u ruži rodila</i>	Narodna pesma: <i>Majka Jova u ruži rodila / Sanak ide niz ulicu</i>
	Narodna pesma: <i>Smešno čudo</i>	Narodna pesma: <i>Da vam pevam što istina nije / Mišja moba</i>
	Narodna priča: <i>Sveti Sava, otac i sin</i>	Narodna priča: <i>Sveti Sava, otac i sin / Sveti Sava i otac i mati sa malim detetom</i>
	Porodične i šaljive narodne lirske pesme – izbor	
	Narodna pesma: <i>Marko Kraljević i orao</i>	
	Narodne pripočetke: <i>Staro ližno lukarstvo, Sedam prutova</i>	Narodna priča: <i>Sedam prutova</i>
	Narodne basne: <i>Konj i magarac, Lisica i gavran</i>	Narodna basna: <i>Bik i zec / Konj i magarac</i>
	Srpske narodne bajke – izbor	
	Izbor iz narodnog usmenog stvaralaštva (šaljive priče, poslovice)	Izbor iz kratkih narodnih umotvorina (zagonetke, poslovice, brzalice, pitalice, razbrajalice)
TREĆI	Narodna pesma: <i>Ženidba vrapca Podunavca</i>	
	Narodna pesma: <i>Dvije seje brata ne imale</i>	
	Običajne narodne lirske pesme (izbor)	
	Narodna pesma: <i>Marko Kraljević i beg Kostadin</i>	Narodne pesme: <i>Marko Kraljević i beg Kostadin, Oranje Marka Kraljevića</i>
	Narodna basna: <i>Vuk i jagnje</i>	
		Narodna bajka: <i>Baš-Čelik</i> (čitanje u nastavcima)
	Narodna pripočetka: <i>Sveti Sava i seljak bez sreće</i>	Narodna pripočetka: <i>Sveti Sava i seljak bez sreće</i>
	Narodne pripočetke: <i>Vetar i sunce, Svijetu se ne može ugoditi</i>	Narodna pripočetka: <i>Svijetu se ne može ugoditi</i>
Narodna bajka: <i>Čardak ni na nebu ni na zemlji</i>	Narodna bajka: <i>Čardak ni na nebu ni na zemlji</i>	
Arapska narodna pripočetka: <i>Lav i čovek</i>		
ČETVRTI	Narodna pesma: <i>Nadžnjeva se momak i devojka</i>	Šaljiva narodna pesma: <i>Ženidba vrapca Podunavca</i>

Razred	Nastavni program 2004–2017.	Program nastave i učenja 2017–2024.
	Narodna pesma: <i>Jelenče</i>	
	Narodna pesma: <i>Stari Vujađin</i>	Narodna pesma: <i>Miloš u Latinima</i>
	Narodna pesma: <i>Jetrvica adamsko koleno</i>	Narodna pesma: <i>Jetrvica adamsko koleno</i>
		Narodna pripovetka: <i>Vetar i sunce</i>
	Narodna pripovetka: <i>Meded, svinja i lisica</i>	Narodna priča o životinjama: <i>Meded, svinja i lisica</i>
	Narodna bajka: <i>Pepeljuga</i>	Narodna bajka: <i>Pepeljuga</i>
	Narodna priča: <i>Najbolje zadužbine</i>	Narodna pripovetka: <i>Najbolje zadužbine</i>

Razlike se ogledaju u drugim elementima. Novi programi preciznije određuju nastavne sadržaje iz usmene književnosti u odnosu na stare. Dok su stari programi ostavljali više slobode i autorima čitanki i učiteljima za izbor konkretnih sadržaja u okviru određenih književnih vrsta (uspavanke, šaljive pesme, lirske, običajne pesme, bajke, basne, šaljive priče, kratke narodne umotvorine), novi programi nastave i učenja predviđaju samo izbor iz kratkih narodnih umotvorina, i to u prvom i drugom razredu. Navedena izmena veoma je značajna, u prvom redu zbog toga što izostanak konkretnijih sugestija u vezi sa tekstovima koje je poželjno raditi na određenom uzrastu može da rezultira neadekvatnim izborom književnog teksta (up. Mrkalj 2011: 104).

Programske osnove značajno se razlikuju u pogledu obima sadržaja iz narodne književnosti. Reformisanim programima obuhvaćeno je manje dela iz narodne književnosti, naročito u drugom i trećem razredu.

Ukoliko se uporede naslovi usmene književnosti, najmanje podudaranja uočava se u starom i reformisanom programu za prvi razred – samo je narodna priča *Golub i pčela* zadržana kao alternativni izbor u novom programu, dok su po četiri naslova ostala nepromenjena u programima za drugi, treći i četvrti razred.

Analiza sadržaja pored nastavnih programa obuhvatila je i čitanke različitih izdavača, odobrene za upotrebu u nastavi u periodu od 2004. do 2017, odnosno posle 2017. godine, to jest sadržaje iz narodne književnosti koji su odabrani za upotrebu u nastavi od strane autora ovih udžbenika. Prema istraživačkim nalazima, značajno manji broj vanprogramskih tekstova iz usmene književnosti uočava se u reformisanim programima, naročito u drugom, trećem i četvrtom razredu. Od ukupno 20 analiziranih čitanki koje su kreirane prema novom programu, vanprogramski tekstovi prisutni su u četiri čitanke, i to u po jednom udžbeniku za svaki razred.

Interesantno je da je reč o čitankama dva izdavača, i to jednog izdavača za prvi, drugi i treći razred (Kreativni centar) i drugog izdavača za četvrti razred (Klett).

Tabela 2: Poređenje zastupljenosti sadržaja narodne književnosti kao vanprogramskih nastavnih sadržaja u svakom od mlađih razreda osnovne škole

Razred	Izdavač	Čitanke 2004–2017.	Čitanke 2017–2024.
PRVI	BIGZ	– Narodna priča: <i>Pas i kuća</i>	
	EDUKA		
	KLETT		
	Kreativni centar	<ul style="list-style-type: none"> – Narodna priča: <i>Pas i kuća</i> – Narodna priča: <i>Petao i boje</i> – Narodna priča: <i>Koza i sedam jarića</i> – Narodna priča: <i>Radoznali susedi</i> – Narodna priča: <i>Lisica i miš</i> – Jevrejska narodna pesma: <i>Divno čudo</i> 	<ul style="list-style-type: none"> – Narodna priča: <i>Pas i kuća</i> – Narodna priča: <i>Petao i boje</i> – Narodna priča: <i>Koza i sedam jarića</i> – Narodna priča: <i>Radoznali susedi</i> – Narodna priča: <i>Lisica i miš</i> – Jevrejska narodna pesma: <i>Divno čudo</i>
	ZUNS	– Narodna pesma: <i>Ja sam čudo video</i>	
DRUGI	BIGZ	– Narodna pripovetka: <i>U cara Trojana kozjije uši</i>	
	EDUKA	– Narodna legenda: <i>Kako je Marko došao do svog konja Šarva</i>	
	KLETT	– Narodna priča: <i>Tri krojača</i>	
	Kreativni centar	<ul style="list-style-type: none"> – Narodna basna: <i>Bik i zec</i> – Ruska narodna priča: <i>Medved i devojčica</i> – Engleska narodna priča: <i>Tri krojača</i> 	<ul style="list-style-type: none"> – Šaljiva nar. priča: <i>Zec na spavanju</i> – Ruska narodna basna: <i>Lija i ždral</i> – Engleska narodna priča: <i>Tri krojača</i>
	ZUNS	<ul style="list-style-type: none"> – Narodna basna: <i>Bik i zec</i> – Narodna pripovetka: <i>Sedam prutova</i> – Mađarska narodna priča: <i>Lakomi mešiči</i> 	
TREĆI	BIGZ		
	EDUKA	<ul style="list-style-type: none"> – Narodna uspavanka: <i>Ide sanak uz ulicu</i> – Narodna pesma: <i>Trepetala trepetljika</i> – Švedska narodna priča: <i>Džin iz Skalunde</i> 	

Razred	Izdavač	Čitanke 2004–2017.	Čitanke 2017–2024.
		– Legenda iz Velike Britanije: <i>Paukova mreža</i>	
	KLETT	– Narodna priča: <i>Obolica</i> – Narodna priča: <i>Kad sam bio star čovek</i>	
	Kreativni centar	– Narodna pripovetka: <i>Klin-čorba</i> – Kratke narodne umotvorine	– Kratke narodne umotvorine
	ZUNS	– Narodna basna: <i>Lav i lisica</i> – Američka narodna priča: <i>Beli konj</i> – Engleska narodna bajka: <i>Zvezde</i>	
ČETVRTI	BIGZ	– Narodna pesma: <i>Majka Jovu u ruži rodila</i> – Narodna priča: <i>Sveti Sava i đaci</i>	
	EDUKA		
	KLETT	– Lirske narodne pesme – izbor	– Narodna pesma: <i>Stari Vujađin</i>
	Kreativni centar		
	ZUNS		

Vanprogramski tekstovi su najčešće prozni – priče, pripovetke, legende, basne, kratke narodne umotvorine. Od poetskih tekstova, čitanke objavljene prema starom programu sadrže četiri lirske pesme (*Ide sanak uz ulicu*, *Majka Jovu u ruži rodila*, *Trepetala trepetljika*, *Ja sam čudo video*) i izbor iz lirskih narodnih pesama, dok čitanke kreirane prema novom programu sadrže jednu epsku pesmu u dodatnom izboru autora (*Stari Vujađin*).

Isti izbor vanprogramskih tekstova zadržan je u čitankama jednog izdavača – Kreativnog centra za prvi razred – usaglašenim sa starim i reformisanim programom.

Kada je u pitanju strana narodna književnost, interesantno je da je u starim programima bio prisutan jedan književni tekst iz ovog korpusa – arapska narodna priča *Lav i čovek*, dok reformisani programi ne sadrže niti jedan književni tekst iz narodne književnosti drugih naroda. Sa druge strane, čitanke za prvi, drugi i treći razred kreirane prema starim programima sadrže ukupno osam vanprogramskih tekstova strane narodne književnosti (pet priča, po jednu legendu, bajku i pesmu), dok čitanke za prvi i drugi razred rađene prema reformisanim programima sadrže

ukupno tri teksta iz ovog domena (po jednu priču, basnu i pesmu). Ovi podaci su iznenađujući, imajući u vidu da je koncept interkulturalnosti i multikulturalnosti u značajnoj meri prisutan i da se apostrofira u različitim oblastima savremenog društva.

5 Umesto zaključka

Analiza sadržaja pokazuje delimično izmenjen odnos kreatora reformisanog programa nastave i učenja i autora udžbenika prema narodnoj književnosti u funkciji cilja i ishoda nastave srpskog jezika, što implicira usložnjavanje zahteva koji se postavljaju pred učitelja, u smislu afirmisanja pojedinih nastavnih sadržaja u skladu sa njihovim vaspitnoobrazovnim potencijalom. To dalje otvara pitanje opravdanosti sistemskog promišljanja procesa vaspitanja i obrazovanja u kome se od učitelja, pred kojim se već nalaze brojni izazovi u smislu ostvarivanja njegovih različitih uloga u nastavi, očekuje adekvatan odgovor na probleme u vezi sa kreiranjem podsticajnog okruženja za učenje i razvoj učenika, za koje nije ni formalno obrazovan ni odgovoran.

Naročito je važno naglasiti da ova analiza ne implicira kvantitativno proširivanje korpusa narodne književnosti u programskim okvirima, to jest da se ne zanemaruju objektivne mogućnosti nastavnog programa da odgovori na književnonaučne i metodičke zahteve u smislu stepena prisustva pojedinih književnih vrsta. U širem smislu, namera autora odnosila se na sagledavanje mogućnosti programske reforme za stvaranje podsticajnog razvojnog okruženja usmerenog na dete, odnosno učenika, utemeljenog na već uspostavljenim tradicionalnim kulturnim vrednostima, ali i otvorenog za savremena društvena kretanja u kojima će stasati nove generacije.

U tom kontekstu, smatrali smo opravdanim da umesto zaključka otvorimo nekoliko važnih pitanja koje predmetna analiza implicira:

1. Uvođenje/prisustvo žanrova u vezi sa uzrastom učenika;
2. Razvijanje svesti o književnosti kao sistemu – i u književnoteorijskom (teorija žanrova) i u književnoistorijskom smislu (refleksi usmene književnosti na autore različitih književnih epoha, samim tim i savremenih pisaca za decu);

3. Odnos usmene i autorske književnosti: na primer, usmena i autorska basna – *Lisica i gavran, Konj i magarac*, što se može objasniti preuzimanjem ezopovskih praobrazaca u srpskoj usmenoj književnosti;
4. Pitanje jasnog i tačnog određenja žanrova (žanrovskog određenja) kao preduslova za kasnije usvajanje poetičkih odlika žanra (na primer, distinkcija između basne i priče o životinjama, narodne priče i legende);
5. Uspostavljanje interkulturalnog dijaloga – srpska usmena književnost u dijalogu sa usmenom književnošću drugih naroda.

Odgovori na ova i slična pitanja zahtevaju ozbiljna systemska promišljanja kako nastavnog procesa uopšte, tako i nastave književnosti, naročito u mlađim razredima osnovne škole, imajući u vidu razvojne i sazajne specifičnosti učenika mlađeg školskog uzrasta.

Izvori

- Marela MANOJLOVIĆ i Snežana BABUNOVIĆ, 2012: *Čitanka za drugi razred osnovne škole*. Beograd: Eduka.
- Marela MANOJLOVIĆ i Snežana BABUNOVIĆ, 2023: *Čitanka za drugi razred osnovne škole*. Beograd: Eduka.
- Milenko RATKOVIĆ, 2002: *Čitanka sa osnovnim pojmovima o jeziku za četvrti razred osnovne škole*. Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva.
- Miodrag B. CVETKOVIĆ, Sonja CVETKOVIĆ, Tatjana ŽIVANOVIĆ, Miodrag PLAVŠIĆ i Borislav PRVULOVIĆ, 2014: *Vodeno ogledalo*. Čitanka za treći razred. Beograd: Eduka.
- Mirjana J. ARANĐELOVIĆ, 2015: *Čitanka za četvrti razred osnovne škole*. Beograd: Bigz školstvo.
- Monja JOVIĆ i Ivan JOVIĆ, 2016: *Čitanka za prvi razred osnovne škole sa poukama o jeziku*. Beograd: Eduka.
- Monja JOVIĆ i Ivan JOVIĆ, 2023: *Čitanka za prvi razred osnovne škole*. Beograd: Eduka.
- Monja JOVIĆ i Ivan JOVIĆ, 2023: *Čitanka za treći razred osnovne škole*. Beograd: Eduka.
- Monja JOVIĆ i Nada TODOROV, 2023: *Čitanka za četvrti razred osnovne škole*. Beograd: Eduka.
- Nada TODOROV, Sonja CVETKOVIĆ i Miodrag PLAVŠIĆ, 2007: *Trešnja u cvetu*, čitanka za četvrti razred osnovne škole. Beograd: Eduka.
- Natali TRKULJA i Milanka JUZBAŠIĆ, 2016: *Čitanka za drugi razred osnovne škole*. Beograd: Bigz školstvo.
- Pravilnik o nastavnom planu i programu za prvi i drugi razred osnovnog obrazovanja i vaspitanja, Službeni glasnik Republike Srbije – Prosvetni glasnik, br. 10, 2004.
- Pravilnik o nastavnom planu za prvi, drugi, treći i četvrti razred osnovnog obrazovanja i vaspitanja i nastavnom programu za treći razred osnovnog obrazovanja i vaspitanja, Službeni glasnik Republike Srbije – Prosvetni glasnik, br. 1, 2005.
- Pravilnik o nastavnom programu za četvrti razred osnovnog obrazovanja i vaspitanja, Službeni glasnik Republike Srbije – Prosvetni glasnik, br. 3, 2006.
- Pravilnik o planu nastave i učenja za prvi ciklus osnovnog obrazovanja i vaspitanja i programu nastave i učenja za prvi razred osnovnog obrazovanja i vaspitanja, Službeni glasnik Republike

- Srbije – Prosvetni glasnik, br. 10, 2017. Dostupno 25. 2. 2024. na <https://pravno-informacioni-sistem.rs/slglsrViewPdf/f5a145fb-96a0-44ed-bcb3-b00cfb189a72?fromLink=true>
- Pravilnik o programu nastave i učenja za drugi razred osnovnog obrazovanja i vaspitanja, Službeni glasnik Republike Srbije – Prosvetni glasnik, br. 16, 2018. Dostupno 25. 2. 2024. na <https://pravno-informacioni-sistem.rs/slglsrViewPdf/893c4453-c577-4ff2-9a57-19f937dd7107?fromLink=true>
- Pravilnik o programu nastave i učenja za treći razred osnovnog obrazovanja i vaspitanja, Službeni glasnik Republike Srbije – Prosvetni glasnik, br. 5, 2019. Dostupno 25. 2. 2024. na <https://pravno-informacioni-sistem.rs/slglsrViewPdf/1cd9f883-ccfe-4a73-8ccd-95bc212169e1?fromLink=true>
- Pravilnik o programu nastave i učenja za treći razred osnovnog obrazovanja i vaspitanja, Službeni glasnik Republike Srbije – Prosvetni glasnik, br. 11, 2019. Dostupno 25. 2. 2024. na <https://pravno-informacioni-sistem.rs/slglsrViewPdf/7f60db16-8760-4e25-bc8a-f69fe1fb2e2c?fromLink=true>
- Radmila ŽEŽELJ RALIĆ, 2007: *Igra reči*. Čitanka za prvi razred osnovne škole. Beograd: Klett.
- Radmila ŽEŽELJ RALIĆ, 2015: *Maša i Raša. Carstvo reči*. Čitanka za drugi razred osnovne škole. Beograd: Klett.
- Radmila ŽEŽELJ RALIĆ, 2015: *Maša i Raša. Reka reči*. Čitanka za treći razred osnovne škole. Beograd: Klett.
- Radmila ŽEŽELJ, 2015: *Maša i Raša. Reči čarobnice*. Čitanka za četvrti razred osnovne škole. Beograd: Klett.
- Radmila ŽEŽELJ, 2021: *Reka reči*. Čitanka za četvrti razred osnovne škole. Beograd: Klett.
- Radmila ŽEŽELJ, 2022: *Iskrive reči*. Čitanka za treći razred osnovne škole. Beograd: Klett.
- Radmila ŽEŽELJ, 2022: *Maša i Raša. Različak*. Čitanka za prvi razred osnovne škole. Beograd: Klett.
- Radmila ŽEŽELJ, 2023: *Zov reči*. Čitanka za drugi razred osnovne škole. Beograd: Klett.
- Simeon MARINKOVIĆ i Slavica MARKOVIĆ, 2007: *Čitanka za četvrti razred osnovne škole*. Beograd: Kreativni centar.
- Simeon MARINKOVIĆ i Slavica MARKOVIĆ, 2015: *Čitanka za prvi razred osnovne škole*. Beograd: Kreativni centar.
- Simeon MARINKOVIĆ i Slavica MARKOVIĆ, 2016: *Čitanka za treći razred osnovne škole*. Beograd: Kreativni centar.
- Simeon MARINKOVIĆ i Slavica MARKOVIĆ, 2020: *Čitanka za četvrti razred osnovne škole*. Beograd: Kreativni centar.
- Simeon MARINKOVIĆ i Slavica MARKOVIĆ, 2020: *Čitanka za treći razred osnovne škole*. Beograd: Kreativni centar.
- Simeon MARINKOVIĆ i Slavica MARKOVIĆ, 2022: *Čitanka za prvi razred osnovne škole*. Beograd: Kreativni centar.
- Simeon MARINKOVIĆ i Slavica MARKOVIĆ, 2023: *Čitanka za drugi razred osnovne škole*. Beograd: Kreativni centar.
- Simeon MARINKOVIĆ, Ljiljana MARINKOVIĆ i Slavica MARKOVIĆ, 2005: *Čitanka za drugi razred osnovne škole*. Beograd: Kreativni centar.
- Slavica JOVANOVIĆ, 1992: *Čitanka sa osnovnim pojmovima o jeziku za drugi razred osnovne škole*. Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva.
- Slavica JOVANOVIĆ, 2010: *Zlatna jabuka*. Čitanka za prvi razred osnovne škole. Beograd: Zavod za udžbenike.
- Slavica JOVANOVIĆ, 2019: *Čitanka za srpski jezik za drugi razred osnovne škole*. Beograd: Zavod za udžbenike.
- Slavica JOVANOVIĆ, 2021: *Čitanka za srpski jezik za treći razred osnovne škole*. Beograd: Zavod za udžbenike.
- Slavica JOVANOVIĆ, 2023: *Čitanka za srpski jezik za četvrti razred osnovne škole*. Beograd: Zavod za udžbenike.

- Slavica JOVANOVIĆ, 2023: *Čitanka za srpski jezik za prvi razred osnovne škole*. Beograd: Zavod za udžbenike.
- Vesna ŠOJIĆ i Mira KASAPOVIĆ, 2015: *Čitanka za treći razred osnovne škole*. Beograd: Bigz školstvo.
- Vuk MILATOVIĆ, 2006: *Čitanka za treći razred osnovne škole*. Beograd: zavod za udžbenike i nastavna sredstva.
- Zorica CVETANOVIĆ i Danica KILIBARDA, 2018: *Čitanka sa osnovama pismenosti za prvi razred osnovne škole*. Beograd: Bigz školstvo.
- Zorica CVETANOVIĆ i Danica KILIBARDA, 2020: *Čitanka*. Srpski jezik za treći razred osnovne škole. Beograd: Bigz školstvo.
- Zorica CVETANOVIĆ i Danica KILIBARDA, 2021: *Čitanka*. Srpski jezik za četvrti razred osnovne škole. Beograd: Bigz školstvo.
- Zorica CVETANOVIĆ, Danica KILIBARDA i Aleksandra STANIŠIĆ, 2019: *Čitanka sa osnovama jezičke pismenosti*. Udžbenik za drugi razred osnovne škole. Beograd: BIGZ.
- Zorica CVETANOVIĆ, Suzana KOPRIVICA i Danica KILIBARDA, 2014: *Čitanka za prvi razred osnovne škole*. Beograd: Bigz školstvo.

Literatura

- Brane MIKANOVIĆ, 2014: Ishodi učenja i standardi znanja u osnovnom obrazovanju. *Inovacije u nastavi*, XXVII /1, 84–93. Dostupno 19. 5. 2024. na <http://www.inovacijeunastavi.rs/wp-content/uploads/Inovacije1-14/08Mikanovic.pdf>.
- Desanka Maksimović je najzastupljenija pesnikinja u programima i to će uvek biti. Dostupno 12. 5. 2024 na <https://zuov.gov.rs/desanka-maksimovic-je-najzastupljenija-pesnikinja-u-programima-i-to-ce-uvek-i-biti/>.
- Marija KLEUT, 2006: *Relikije iz starine: ogledi o srpskim epskim narodnim pesmama*. Novi Sad: Dnevnik – Novine časopisi.
- Medisa KOLAKOVIĆ, 2008: *Narodna književnost u knjizi za narod*. Novi Sad: Zmajevе dečje igre.
- Nataša STANKOVIĆ ŠOŠO, 2020: Narodna (usmena) književnost u reformisanim programima za osnovnu školu. Ur. Zorana Opačić, Goran Zeljić. *Programske (re)forme u obrazovanju i vaspitanju – izazovi i perspektive*. Beograd: Učiteljski fakultet, 2020. 235–249. Dostupno 25. 6. 2024 na http://www.uf.bg.ac.rs/wp-content/uploads/2021/02/programske_reforme.pdf.
- Privremeni nastavni program za niže razrede srednjih škola u Kraljevini Srba, Hrvata i Slovenaca*. Beograd: Državna štamparija Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca, 1926, 8–11.
- Zakon o osnovama sistema obrazovanja i vaspitanja, Službeni glasnik Republike Srbije, br. 62, 2003.
- Zona MRKALJ, 2008: *Nastavno proučavanje narodnih pripovedaka i predanja*. Beograd: Društvo za srpski jezik i književnost Srbije.
- ZonaMRKALJ, 2011: *Na časovima srpskog jezika i književnosti*. Beograd: Zavod za udžbenike.